
	<p>Dr. habil Fejes Zsuzsanna egyetemi docens</p> <p>Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézet zsfejes@irsi.u-szeged.hu</p>	<p>ÁLLAMELMÉLET 7. lecke</p> <p>Nemzet és állam: nacionalizmus</p>	<p>Olvasóidő 25 perc</p>
---	---	---	--

Kulcsszavak:

nacionalizmus, nemzet, natio, etnikum, nemzet-képző tényezők, államnemzet/politikai nemzet, kultúrnemzet, perennialista elmélet, modern elmélet, a nacionalizmus doktrínája, nemzeti önrendelkezés, a nemzetállam jelentés-rétegei, homoganzáló nemzetpolitika, polietnikus nemzetpolitika

Nemzet és állam: nacionalizmus

1. A nacionalizmus és a nemzetállam eszméje

A latin nascor – születik, ered, és a görög natio – nemzet, nemzetség szavakból ered az elnevezés, a 17. századtól azonban eltérő jelentést vesz fel, 19. században teljeseedik ki.

A nacionalizmus a modernizmus XIX. századra kiformalódó szellemi mintázatában a konzervativizmus, a liberalizmus és a szocializmus mellett a negyedik nagy „uralkodó eszmeként” határozható meg, de a többi ideológiától eltérően, nem értékalapú, hanem történeti-alapú ideológia!

Nacionalizmus = a nemzet és az állam összekapcsolása, nemzet-elvű politikai gondolkodás. Sajátossága, hogy „kétarcú” jelenség (Janus-arc, római kapukon álló isten, kétarcú volt), egyszerre tekint vissza és mutat előre, egyszerre képviseli a hagyományt és a haladást. Egyszerre emel fel nemzetet és nyom el egy másikat.

- **Módszertanilag intuitív**, azt feltételezi, hogy az igazságra, a helyesre rá lehet érezni, ez abszolút szembe állítható a liberalizmus racionalizmusával.
- **Képviselői:** Herder (romantikus nacionalizmus – herderi jóslat), Ernest Renan, Friedrich Meinecke. További képviselői pl. Fichte, Manzini, Jászi Oszkár, Bibó István.

2. Nemzet fogalmak és felfogások

Már **Georg Jellinek** is megfogalmazta a 20. század elején, hogy a nemzet fogalma **dinamikus természetű** – korszakonként változik, még napjainkban is változik. A háttérmechanizmust vizsgálva tudunk elkülöníteni három irányt.

natio,
etnikum,
nemzet

1. Natio

A középkor óta ismert fogalom, de akkoriban egy szűk közösséghez való tartozást írt le. Tartományi nemzetként írható le – királyság vagy birodalom lakóit jelölte, pl bajor, katalán, normann, pl az egyetemeken is így hozták létre nációkat, de a vallás is tartományok szerinti egységekre épült, ez alapján szerveztek pl zsinatokat. DE a tartományi nemzet nem volt politika formáló.

Magyarországon a középkorban a nemzet jelenthette a birodalom alattvalóit, a nem-etnikumot, és a nyelvi-kulturális magyar birodalom alkotó egyént.

2. Etnikumtól nemzetig

Az etnikum = népcsoport, évszázadok alatt nemzetté formálódhat. Ennek Romsics Ignác szerint két lépése van: laza kötődésű csoport válik kulturálisan integrált közösséggé, ami politikailag is tudatos. Első a nyelvi és vallási egyesítés, a közös történelemtudat kialakítása, ez gyakran egybeesik más etnikum integrálódásával, ami akár érdekütközést is eredményezhet lsd Balkán. A második szakad politikai harc, akár fizikai is lehet pl az erőforrásokért.

3. Nemzet-képező tényezők

Nehéz konkrétan kiemelni egyes feltételeket, mert fejlődésenként eltérő lehet. Néhány jellemző elem:

- a nyelv – azok tartoznak egy nemzetbe akik egy nyelven beszélnek, DE pl az osztrákok is németül beszélnek, vagy a svájciak pl akik németül, franciául plusz saját nyelvük is van? Nacionalista politika egyik eszköze ennek a hangoztatása.
- közös őstől való származás – a történelem keveredik, van akinek nincs is pl Amerika, ami fontos az inkább az ebből eredő megerősített tudat.
- történelem – közös sors-tudat, jogi-hagyomány, akár nemzeti jellem, kultúra
- van hogy az egyház játszik szerepet, pl Balkán és ortodoxia
- nemzet-érzés – érdekek és érzelmek közössége, olyasmi mint a személyes öntudat csak tágabb
- szolidaritás – magyar aki magyarnak vallja magát
- önrendelkezési jog – döntés arról hogy egy nemzet államot hoz létre

politikai nemzet vs.
kultúrnemzet

3.A nemzetállam kialakulása

Az állam és a nemzet fogalma a történelem során sokáig nem esett egybe, hiszen az államok létrejöttek nemzeti keretek nélkül, és míg az államoknak a nemzetek kialakulásában megkérdőjelezhetetlen szerepe van, a nemzetek nem minden esetben az államiság keretei között formálódnak és maradnak fenn

A **nemzetek kialakulására** vonatkozóan Egedy Gergely két elméletet különböztet meg: a „perennialista” és a „modern” elméleteket. A perennialista megközelítés szerint nemzetek már kezdetektől fogva, az ókorban és a középkorban is léteztek, míg a modernita felfogás a modernizációhoz, az urbanizáció és az iparosodás megjelenéséhez, köti a nemzetek kialakulását, összekapcsolódva azzal a folyamattal, amikor a nemzet átvette a vallás legitimáló szerepét. Ezzel a 19. század során a nemzet fogalma összefonódott a modern polgári állam fogalmával, és a nemzeti szuverenitással, amelynek értelmében a nemzetben megtestesülő akaratára épülő közhatalom eredményezi az állam szuverenitását.

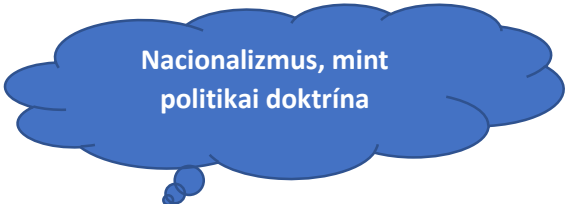
A nemzet kialakulásának folyamatában a fogalomnak két alapvetően eltérő értelmezése alakult ki a szakirodalomban: az ún. **politikai nemzet (államnemzet)** és az ún. **kultúrnemzet fogalma**.

- A **politikai nemzet** koncepciója Nyugat-Európában vált meghatározóvá, ahol a nemzet fogalmának kulcsát a közös államhoz tartozás adja, miszerint a nemzet azonos az államalkotó néppel. Ez azt jelenti, hogy mindenki, aki az adott állam polgára ugyanazon a területen, ugyanazon törvények szerint él, függetlenül attól, hogy milyen nemzeti, etnikai közösséghez tartozik. Mivel az államalkotó nép az állam területével és hatalmi szervezetével együtt a modern államfogalom meghatározó eleme, így jogi kategóriaként magában foglalja az adott állam állampolgárainak összességét.
- A **kultúrnemzet** fogalma ezzel szemben szűkebb értelemben a nemzetállam állampolgárainak csak azt a részét öleli fel, akik azonos kultúrájú, azonos nyelvet beszélő, közös származású nemzeti-etnikai csoport tagjai. A fogalom ugyanakkor a politikai nemzetnél tágabb abban az értelmezésben, hogy a nemzethez tartozónak tekinti azokat is, akik más országokban élnek, más államok állampolgárai, de nyelvük, kultúrájuk, eredetük szerint egyébként a nemzethez tartoznak.

Az állam és a nemzet jelenségének egybeesése, maga a **nemzetállam** a nemzetnek arra az „elvárására” épül, hogy saját magát kormányozhassa a maga által kialakított állami keretek között, amely lényegében a nemzeti önrendelkezés alapját teremti meg, vagyis a közös nemzeti identitással rendelkező népek jogát arra, hogy eldöntsék, hogy milyen feltételek között és hogyan szeretnének élni. És mivel a modern nemzetközi rendszer kialakulása szorosan összefonódik a nemzetek születésének folyamatával, így a **nemzeti önrendelkezés elve** a nemzetközi rendszer legalapvetőbb legitimációs doktrínájaként jelent meg.

Ezzel a folyamattal kapcsolható össze a **nacionalizmus** megjelenése, amely szintén egy összetett fogalom, utalhat.

- a nemzetek kialakulásának általános folyamatára;
- a nemzeti érzésre vagy a nemzethez tartozás érzésére; a nemzeti státus elérésére vagy fenntartására;
- vagy tágabb értelemben a nemzeti identitást hangsúlyozó nemzetelvű ideológiára.

Nacionalizmus, mint
politikai doktrína

A nacionalizmus, mint politikai doktrína

A nacionalizmus ideológiáját feloszthatjuk „alap-” és „másodlagos” összetevőkre. Az alaptan a következő elveket foglalja magában:

- 1) a világot nemzetek alkotják, s minden egyes nemzet sajátos jellemvonásokkal rendelkezik
- 2) minden politikai hatalom forrása a nemzet
- 3) a nemzet iránti lojalitás minden egyéb lojalitás felett áll
- 4) valódi szabadság csak egy nemzettel való azonosuláson át valósítható meg
- 5) a világ békéje és szabadsága a nemzetek összességének szabadságán és biztonságán alapszik
- 6) a nemzetek csak saját szuverén államaikban lehetnek „szabadok”.

Forrás: Anthony D. Smith: A nacionalizmus. In: Bretter, Zoltán és Deák, Ágnes (szerk.): Esmék a politikában: a nacionalizmus. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1995. 10. o. In: Kántor Zoltán (szerk.): Nacionalizmus. http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf651.pdf

Hasznos olvasmány:

Egedy Gergely: Gondolatok a nemzetről. A politikai és a kulturális megközelítés ... <http://mek.oszk.hu/17200/17257/17257.pdf> 70-80

4.A nemzetállam jelentésrétegei

4.1.Hagyományos jelentés: etnikai homogenitás

A nacionalista ideológiákkal terjed. Olyan államot jelent, amelyet egy nemzet alkot, területén nem él más nemzet. Az állam állampolgársága etnikailag homogén.

Mivel fizikailag soha nem volt ilyen és nem is lesz, ezért a nemzet és az állam határait vizsgálva fel kellett állítani további definíciókat: többség-kisebbség, nemzet-nemzetiség, kultúrfölény, uralkodó nép etc.

A módosított fogalom szerint nemzetállam, ahol az állam területén a többség az államalkotó nemzet. Ernst Hasse ezt kiegészíti mindenféle fölénnyel, kulturálisan, civilizációsan etc, 20. század eleje.

Az etnikai homogenitás abszolút szélsősége a német nemzetiszocialista államkonceptió fajelméletében fogalmazódott meg. Ennek Hasse tulajdonképpen már megágyazott, csak ki kellett egészíteni „tisza vér” elmélettel.

A történelem tanulságától függetlenül máig folyik a vita vajon mekkora arányok mellett beszélhetünk nemzetállamról.

- pl Brunner közgazdász 10%-ot határozott meg, alatta nemzetállam, felette nemzetiségi állam, Romsics Ignác szerint ez 1/3, felette soknemzetiségű állam

4.2. Nemzetállam, mint területi állam

Személyi kapcsolatok hálójaként működött entitás, ami területi alapon szerveződött meg. A kialakuló állami funkciók a terület központján centralizálódnak, kijelölte és lezárta saját határait. Már Montesquieu és Bodin is képviselte, a 18. században válik a terület politikaformálójává, ekkor különböztetjük meg az első „zárt területű” államokat, kialakul a területi integritás.

- korábban is jelentős, lsd akié a föld azé a vallás vagy a nyelv

4.3. Nemzetállam, mint modern polgári állam

A 17-18. században a kapitalizmus terjedésére adott államelméleti reakció. Továbbra is fontos a terület, de nem mint körülhatárolt egység, hanem az a kiterjedés ahol a gazdasági folyamatok zajlanak, hangsúllyal a jogi szabályozáson és a jogrenden is.

Képviselője pl Weber vagy Jászi Oszkár, utóbbi kiegészíti az előbbieket:

- az erőszak monopóliumával, mondván terület és nép egy hadsereg védelme alá tartozik,
- a vámközösséggel,
- a törvény előtti egyenlőséggel,
- a szabad mozgás jogával,
- a közlekedés és kommunikáció egységével.
- közös valutával
- egységes nyelvvel
- közös vallással

A nemzetállamra jellemző a protekcionista gazdaság is.

4.4. Nemzetállam, mint legitimáció

A megközelítés szerint a nemzetállam több, mint gazdasági érdekcsoport, a nemzetállam a területhez mint szülőföldhöz, a társakhoz mint honfitársakhoz viszonyuló hazafiak politikai aktivitásának helyszíne.

A korábbi dinasztikus és vallási alapú legitimációt váltotta fel. A 19. században kialakuló modern nemzetek legitimációja polgárai lojalitásán keresztül történik.

- ennek fogalmi következménye is lett, pl felségárulás helyett hazaárulás, lett államnyelv, a vérségi leszármazást és a területiségi elvet kiegészíti az állampolgárság etc

Ma már különböző folyamatoknak az eredményeképpen, mint egyrészt a természetes népmozgás, de pl lakosságcsere folyamatok, kitelepítés, áttelepítés, határokat átíró dekrétumok a politikai, államalkotó nemzet nem egyenlő az etnikai nemzettel.

4.5. Politikai nemzetállam-fogalom

Olyan állam, ami nemzetté vált nép politikai intézménye. Olyan entitás ami politikai formában egyesít egy népet nemzetté.

- már az 1789-es francia deklaráció is kimondja, hogy a szuverenitás a nemzetben lakozik, a francia megközelítés szerint máig nem a nép, az etnikai hovatartozás a meghatározó, hanem az állampolgár alkotja a nemzetet.

Ezalapján a nép a társadalom szinonimája, ami további feltételeknek megfeleléssel lesz nemzetté.

- ezek változók, lehet kollektív erkölcs, de lehet jogi-politikai intézmény is

5. Etnikai stratégiák és kisebbség-politikák

A globalizáció erősödésével a nemzetállamok idézőjelesen hanyatlani kezdtek. Elképzelhető, hogy a nemzetállamhoz, ha például a területiség elvét vesszük alapul, nincs is szükség homogén társadalomra.

A kisebbségek számára az állami rend lehet előíró, pl hivatalos nyelv, adhat jogosultságot, pl kisebbségi jogok, biztosíthat eljárásokat, mint a népszavazás, de politikai tevékenységet is végrehajthat az irányába, mint a genocídium.

1. Etnikai stratégiák

- izoláció – a kisebbség dönthet úgy, hogy elszigetelődik
- asszimiláció – dönthet úgy hogy beolvad
- aktív etnikai közösségi politikát folytathat – nyomásgyakorló csoportokat, politikai szervezeteket hozhat létre kisebbségi joga alapján
- kialakíthatja az önrendelkezéséből fakadó részleges politikai önállóságát – ez lesz az autonómia
- ez elvezethet a kiszakadás követeléséig – ez lesz a szeparatizmus
- más államok területén élő közösség azokat egyesítheti, ez z irredentizmus

2. A többségi nemzet oldaláról a politikai közösség kialakítása során lehetőség van:

- **homogenizációra, ekkor a politikai közösséget etnikailag egyesítik**
- **poli-etnicizmusra, a többnemzetiség elfogadásával, vagy ösztönzésével**
- stratégiai lehetősége a kisebbségi jogok biztosítása vagy korlátozása
- esetleg, de csak zárójelesen, erőszakot alkalmazhat (jogilag sehogysen)

Homogenizáló nemzetpolitika: adott államon belül egyetlen nemzet kialakítása

- **Erőszakos formái:**
  - Genocídium (pl. örmény népirtás, Holokauszt, Ruanda)
  - Kitelepítés, lakosságcsere (pl. Magyarország és Csehszlovákia között)
  - Erőszakos asszimiláció (pl. államnyelv kényszerítése)
- **Természetes asszimiláció:**
  - Önkéntes és természetes folyamat eredménye
  - Egyesült Államok: ‘melting-pot’

Polietnikus (multikulturális) nemzetpolitika: adott államon több nemzetiség (etnikai sokszínűség megőrzése)

- I. Kisebbségi jogok
- II. Pozitív diszkrimináció (pl. oktatás)
- III. Területi autonómia
  - Regionális autonómia (Katalónia, Baszkföld)
  - Helyi területi autonómia (Dél-Tirol, Aland-szigetek)
- IV. Kulturális autonómia
  - Kelet-Európa (Észtország, Magyarország, stb.)
  - Kisebbségek tagjainak kulturális jogai (nyelvhasználat, oktatás terén)

Ajánlott és felhasznált irodalom:

- Egresi Katalin – Pongrácz Alex – Szigeti Péter – Takács Péter (szerk.): Államelmélet I. SZEE DF ÁK, Jogelméleti Tanszék, Győr, 2016. Elérhető: <https://jet.sze.hu/kezdolap> 170-192. o.
- Egedy Gergely: Gondolatok a nemzetről. A politikai és a kulturális megközelítés ... <http://mek.oszk.hu/17200/17257/17257.pdf> 70-80.o.
- Fejes, Zs. – Szalai, A. (szerk.): Államközi kapcsolatok. Szeged, Magyarország, Iurisperitus Kiadó, 3. fejezet. Elérhető: <http://www.juris.u-szeged.hu/download.php?docID=91320>
- Anthony D. Smith: A nacionalizmus. In: Bretter, Zoltán és Deák, Ágnes (szerk.): Eszmék a politikában: a nacionalizmus. Tanulmány Kiadó, Pécs, 1995.
- Takács Péter: Államelmélet I. Szent István Társulat, Budapest, 2007. 328-349.o.

Ellenőrző kérdések:

1. Mutassa be nacionalizmus szó jelentését, ismertesse a nemzet fogalmakat és felfogásokat!
2. Ismertesse a nemzet-képző tényezőket!
3. Mit értünk perennalista és modern elmélet alatt Egedy szerint?
4. Mit jelent a nemzeti önrendelkezés fogalma?
5. Ismertesse a nacionalizmus politikai doktrínáját!
6. Mutassa be a nemzetállam jelentés-rétegeit!
7. Mit jelent a politikai nemzet fogalma?
8. Mit jelent a kultúrnemzet fogalma?
9. Mit értünk homeganizáló nemzetpolitika alatt?
10. Mit értünk polietnikus nemzetpolitika alatt?

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.
Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE